

D / N G
T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Op zoek naar nieuwe dynamiek

Adviesnotitie betreffende de kennisinfrastructuur van het Fries

Voorwoord

In deze notitie stellen wij dat de kennisinfrastructuur rondom het Fries niet goed genoeg functioneert. Is dat erg?

Zoals een land of regio goed spoor, goede wegen en goede watervoorzieningen nodig heeft, zo heeft het ook een goede kennisinfrastructuur nodig. Kennis wordt immers steeds belangrijker om als moderne maatschappij goed te kunnen functioneren. We kunnen niet zonder goede scholen, een goed opgeleide beroepsbevolking en wetenschap op hoog niveau.

Een goede kennisinfrastructuur is ook belangrijk voor het Fries. Die zorgt ervoor dat de kennis van en over de taal zich blijft ontwikkelen. Zonder innovatie, zonder nieuwe inzichten en nieuwe methoden – bijvoorbeeld op het gebied van meertalig onderwijs en meertalige opvoeding – is de kans groter dat het Fries langzaam uitsterft.

Cruciaal is ook dat er voldoende doorstroommogelijkheden zijn voor mensen die zich bezighouden met de kennis van en over de taal. Als er in de nieuwe generatie niet genoeg kennis en kunde beschikbaar is, bijvoorbeeld omdat er geen banen zijn bij de kennisinstututen, dan is de toekomst van het Fries onzeker. Het is helaas nu al moeilijk om ‘toppers’ te vinden voor de seniorfuncties in het Friese kennisveld, zoals we weten van de Fryske Akademy.

Een goede, zichzelf vernieuwende kennisinfrastructuur is onmisbaar voor de toekomst van het Fries. Dit adviesrapport laat zien dat er veel moet gebeuren om de dynamiek er weer in te krijgen. Wij denken dat het Fries het absoluut waard is om die inspanning aan te gaan.

Graag wil ik iedereen bedanken die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit rapport. In het bijzonder bedank ik onze gesprekspartners voor de open en inhoudelijke wijze waarop we onze ideeën hebben kunnen uitwisselen. Verder veel dank aan bestuur en staf van DINGtiid, met een extra vermelding voor projectleider Anne Tjerk Popkema, die ook in coronatijd onverstoort doorging.

Namens DINGtiid,
Freddy Weima

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
1.1 Waarom deze notitie?	4
1.2 Vraagstelling	6
1.3 Aan wie is deze notitie gericht?.....	7
2. Kenmerken van de kennisinfrastructuur van het Fries	9
2.1 Kennisinfrastructuur en kennismotor.....	9
2.2 De kennisinfrastructuur van het Fries	11
2.3 Sterktes en zwaktes, kansen en bedreigingen.....	12
3. Lessen uit Galicië	14
4. Naar een dynamische kennisinfrastructuur van het Fries	16
4.1 Kennisklant en kenniswens	16
4.2 Een vast aanspreekpunt.....	17
4.3 Vanuit 'stelselverantwoordelijkheid' samenhang stimuleren	17
4.4 Verschillende kennisagenda's.....	18
4.5 De Consello da Cultura Galega als inspiratie	19
4.6 Een 'kennisberaad voor het Fries'	20
4.7 Brandstof voor de kennismotor	21
5. Samenvatting en aanbevelingen	23
5.1 Samenvatting.....	23
5.2 Aanbevelingen.....	24
Bijlage 1: Gesprekpartners	26
Bijlage 2: SWOT-tabel van de kennissector Fries	27
Bijlage 3: Selectie van politieke stukken over de kennisinfrastructuur van het Fries (tot 21-7-2020)	30
Bijlage 4: Selectie van mediaberichten over de kennis fan het Fries (tot 21-10-2020)	32

1. Inleiding

1.1 Waarom deze notitie?

Op veel fronten, zowel in de publieke sector als daarbuiten, wordt met passie en toewijding gewerkt aan de bevordering van het Fries. Een cruciale rol ligt bij de instituten waarin de kennis van het Fries samenkomt en die hun kennis delen met de gemeenschap. Denk aan de opleidingen Fries aan universiteiten en hogescholen, denk aan de Afûk, Tresoar en de Fryske Akademy. Denk verder aan instellingen zoals de Campus Fryslân, het Fries Sociaal Planbureau, Fers, Cedin en de Stichting Fryske Berne-opfang. En denk natuurlijk ook aan onze instellingen voor basis-, speciaal en voortgezet onderwijs. Samen vormen deze en andere instellingen het kennisveld van de Friese taal.

Helaas lezen we dikwijls zorgwekkende berichten over het hart van dat kennisveld. Het aantal studenten Fries loopt terug, er is behoefte aan meer docenten, er zijn niet veel eindexamenkandidaten Fries, en ook de academische tak van het Fries is noodlijdend.

Ook politici maken zich zorgen over het kennisveld van het Fries. Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten hebben er regelmatig aandacht voor, vanuit de Tweede Kamer zijn hierover signalen afgegeven aan de regering en ook de regering zelf laat van zich horen.¹

Deze signalen heeft DINGtiid ook opgevangen. In de media,² op de conferentiedag “De takomst fan de frisistyk” (23 maart 2019),³ op onze eigen DINGpetearen over de kennisinfrastructuur van het Fries (25 november 2019) en over de Friese taalsurvey’s (12 maart 2020),⁴ bij rondetafelgesprekken met jonge professionals (13 februari en 29 juni 2020), en tijdens vele individuele en rondetafelgesprekken met bestuurders en academische leiders over dit onderwerp.⁵

1 Een selectie uit de beschikbare overheidsdocumentatie staat in Bijlage 3.

2 Zie Bijlage 4 voor een selectie uit de vele mediaberichten over de afgelopen jaren.

3 In R.H. Bremmer/R. Janssen/O. Vries (red.), *De takomst fan de frisistyk. Tradysje en fernijing* (Groningen, 2020) zijn de presentaties van deze dag verzameld. Reacties staan in Bijlage 4 (nrs. 12, 18, 79, 80).

4 Voor reacties op het DINGpetear van 25 november 2019, zie Bijlage 4 (nrs. 54-57).

5 In Bijlage 1 zijn alle gesprekspartners opgenomen.

“We staan op het punt enorm veel te verliezen. Je zou verwachten dat er moord en brand wordt geschreeuwd.” (prof. Marc van Oostendorp, hoogleraar Nederlands en Academische communicatie, in september 2020 over de frisstiek)

Bij al die ontmoetingen ving DINGtiid nagenoeg dezelfde signalen op. Het kennisveld heeft behoefte aan focus en regie, aan verbinding en samenwerking en aan in- en doorstroom. We werken dit wat dieper uit.

Behoeftte aan focus en regie

Er zijn volop goede faciliteiten en ook veel middelen voor het Fries beschikbaar, maar het veld heeft behoefte aan een heldere en breedgedragen focus voor het Fries. Het gaat vaak over de ‘stip aan de horizon’, maar niemand weet wat die stip nu precies is, laat staat dat die gezamenlijk is gezet. Wat zijn de gedeelde ambities rondom het Fries? Zonder die focus is er eigenlijk te weinig aanleiding om structureel te overleggen over wat er allemaal moet worden georganiseerd en aangepakt. Om tot betere focus te komen, is een krachtige regie noodzakelijk.

Behoeftte aan verbinding en samenwerking

Het veld heeft behoefte aan verbinding, aan open en structurele inhoudelijke samenwerking op het niveau van organisaties en instituten, vanuit een gedeelde kennisagenda. Dat die verbinding er nu te weinig is, komt mede doordat de activiteiten voor een deel ‘finance driven’ plaatsvinden. Dit is een gevolg van de huidige systematiek, die gericht is op financiering van afzonderlijke instellingen. Dit werkt soms eerder concurrentie op subsidiekansen en overlap in taakstelling in de hand dan inhoudelijke verbinding en samenwerking.

Behoeftte aan in- en doorstroom

Momenteel is er te weinig instroom van jong talent, voornamelijk in het academische kennissegment. Dat komt mede omdat er te weinig doorstroom- en groeikansen zijn. Het gevolg is vergrijzing en te weinig diversiteit bij sommige organisaties in de kennissector van het Fries. Ook voor jonge professionals in andere kennissectoren is een overstap naar deze sector nu niet aantrekkelijk.

“Het Fries is een volwaardig vak. Dat verdient bestudering op universitair niveau. Het gaat niet alleen om de taal maar ook om de cultuur met al haar deelgebieden, zoals cultuurgeschiedenis, literatuur en taalgeschiedenis.” (prof. Goffe Jensma, hoogleraar Friese taal en cultuur, in maart 2020 over het belang van universitaire frisistiek)

Er is sprake van een zorgelijke trend, die de kennisoverdracht en kennisontwikkeling van de Friese taal in gevaar brengt, en daarmee op termijn ook het Friese onderwijs en het maatschappelijk gebruik van het Fries. De wens om de situatie te veranderen leeft in het veld. De kennisinfrastructuur rondom het Fries heeft versterking nodig.

1.2 Vraagstelling

De vraag is nu: hoe roepen we deze ontwikkelingen een halt toe? Hoe komen we tot samenwerking, optimisme en groei in het kennisveld van de Friese taal? Oftewel:

Hoe krijgen we de juiste dynamiek in de kennisinfrastructuur rondom het Fries?

DINGtiid zoekt in deze adviesnotitie een antwoord op deze vraag. Eerst beschrijven we wat een kennisinfrastructuur eigenlijk is en hoe deze functioneert in de situatie van de Friese taal (hoofdstuk 2). Daarna kijken we naar wat we kunnen leren van een andere taalgemeenschap: het Galicisch (hoofdstuk 3). Vervolgens zetten we uiteen via welke route de dynamiek kan worden verbeterd en wijzen we een oplossingsrichting aan (hoofdstuk 4). Ten slotte vatten we onze bevindingen samen en komen we tot aanbevelingen (hoofdstuk 5).

1.3 Aan wie is deze notitie gericht?

DINGtiid: DINGtiid is het adviesorgaan voor de Friese taal, ingesteld bij de Wet gebruik Friese taal (2014). Volgens deze wet kan DINGtiid ‘rapporteren over de behoeften en wensen ten aanzien van de Friese taal en cultuur’. Bovendien wil DINGtiid de dialoog stimuleren over de Friese taal in het veld (Bestuursafpraak Friese Taal en Cultuur (BFTK) 2019-2023, 1.4). Het rapporteren doet DINGtiid aan Rijk, provincie en andere bestuursorganen die in Fryslân gevestigd of werkzaam zijn. DINGtiid heeft verder de wettelijke taak om te adviseren over de totstandkoming en uitvoering van de BFTK. DINGtiid verricht zijn advieswerk meestal op verzoek van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), het coördinerende ministerie ten aanzien van het Fries, of op verzoek van het college van Gedeputeerde Staten (GS) van de provincie Fryslân. DINGtiid kan ook op eigen initiatief een advies uitbrengen. Het advieswerk van DINGtiid wordt vastgelegd in een tweejaarlijks werkprogramma, dat in overleg met de minister van BZK en het college van GS wordt opgesteld.

Het adviestraject waaruit deze notitie voortvloeit, is een eigen initiatief van DINGtiid. DINGtiid wil vanuit een signalerende rol de dialoog over de Friese taal in het veld stimuleren en een oplossingsrichting bieden voor het gesignaleerde probleem.

Het traject is in 2019, na overleg met het ministerie van BZK en het college van GS, opgenomen in het Werkprogramma van DINGtiid, via de Update van het Werkprogramma 2018/2019. De notitie is bedoeld voor GS en Provinciale Staten van de provincie Fryslân. In 2021 zullen BZK en GS een tussenevaluatie uitvoeren van de lopende BFTK (2019-2023). Deze notitie is ook input daarvoor, vooral voor hoofdstuk 2 (Onderwijs) en hoofdstuk 5 (Culturele activiteiten en voorzieningen); het heeft in die hoedanigheid ook relevantie voor de daarbij betrokken ministeries van BZK en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

Verder is deze notitie gericht aan de academische leiders en de bestuurders van kennisinstituten van de Friese taal. Zij staan er positief tegenover om gezamenlijk een traject in te slaan dat tot meer dynamiek in het veld van de Friese taal leidt. Zij hebben ook veel input geleverd voor het denkproces dat aan deze notitie ten grondslag ligt.

Provincie en Rijk hebben met de BFTK 2019-2023 hoge ambities geformuleerd voor het Friese onderwijs richting 2030 (Taalplan Fries). Deze notitie wil ook input leveren voor de verdere ontwikkeling en versterking van die ambities.

Daarbij dit: DINGtiid belicht in deze notitie vooral de meer academische tak van de kennissector van de Friese taal: de wetenschappelijke en 'applied science'-takken van het Fries, inclusief het bijbehorende hoger onderwijs (hiermee wordt bedoeld: universitair en hbo). Daarbij hebben we echter wel degelijk ook de belangen van het bredere Friese onderwijsveld in gedachten. Want als het gaat om het onderwijs in en over het Fries op scholen, dan hangt veel af van de kwaliteit en motivatie van de docenten, die uiteraard hun opleiding ook binnen het hoger onderwijs hebben genoten.

Dat brengt ons bij de lerarenopleidingen. De kwaliteit hiervan hangt op zijn beurt erg af van de positie van de lerarenopleidingen binnen het kennisnetwerk en van de achtergrond van de docenten die bij de lerarenopleidingen werken – dikwijls hebben zij een academische studie Fries genoten. Zo zijn de lerarenopleidingen en de academische frisistiek verbonden.

Verder is veel input om de Friese onderwijssector te versterken afkomstig van het academische segment binnen de kennissector van het Fries: dit levert meestal de nieuwe inzichten en nieuwe methoden betreffende o.a. meertalig onderwijs en meertalige opvoeding.

Als we dus de kennissector versterken en de positie van de lerarenopleidingen daarbinnen verstevigen, ondersteunen we de aanstaande docenten Fries. Uiteindelijk werpt dit zijn vruchten af voor het onderwijs aan de Friese schoolkinderen in kinderopvang, primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs.

Bovendien stromen veel mensen die hun opleiding aan een hogeronderwijsinstelling hebben gevolgd, door naar de sectoren van onderwijsbeleid of onderwijsondersteuning. Ook dat is een vorm van versterking van het Friese onderwijs. Daarmee is de doorstroom van grote betekenis voor het gebruik van de taal in de Friese gemeenschap.

“Aanbevelingen die onverwijld moeten worden opgepakt: a. Verhogen van het aantal lesuren van en in het Fries in het primair onderwijs alsmede het aantal scholen in het voortgezet onderwijs met Fries in het lespakket.” (Committee of Experts van de Raad van Europa aan het Rijk, in de zesde rapportage betreffende het Europees Handvest, november 2019)

2. Kenmerken van de kennisinfrastructuur van het Fries

2.1 Kennisinfrastructuur en kennismotor

Voordat we de kennissector van de Friese taal nader beschouwen en onderzoeken hoe we meer dynamiek kunnen bereiken, lichten we enkele belangrijke begrippen toe.

Kennisinfrastructuur

Wat is een kennisinfrastructuur? In de opvatting van DINGtijd is dat: het geheel van voorzieningen die zijn gericht op het genereren, vergroten en verspreiden van kennis. Binnen deze structuur onderscheiden wij de volgende hoofdonderdelen:⁶

- Kennisorganisatie (**KO**): organiseert het kennisveld
- Kennisfaciliteiten (**KF**): faciliteren de kennisvergroting en kennisoverdracht
- Kennisdragers (**KD**): vergroten de kennis en/of verspreiden de kennis

Deze drie hoofdonderdelen zijn met elkaar verbonden, overlappen soms en beïnvloeden elkaar. Kennisdragers werken vaak bij kennisfaciliteiten of in de kennisorganisatie; vanuit de kennisorganisatie wordt soms kennis gegenereerd en verspreid; zowel kennisdragers als kennisfaciliteiten organiseren soms ook zelf kennisprocessen. Een kennisinfrastructuur is daarmee een netwerkstructuur.

⁶ Geïnspireerd op T. Groen & J.W. Vasbinder, Kennis, mensen en organisaties (Groningen, 1999). Er zijn veel meer modellen om een kennisinfrastructuur mee te analyseren, maar deze indeling blijkt goed te werken voor een beschouwing van het kennisveld van de Friese taal.

Een ander begrip dat van belang is bij de wisselwerking tussen de drie onderdelen, is de 'kenniswens'. Hiermee bedoelen we de vraag naar kennis over het Fries: wat willen we weten? Degene die zo'n vraag stelt, is een 'kennisklant'. Beide begrippen komen verderop in deze notitie terug.

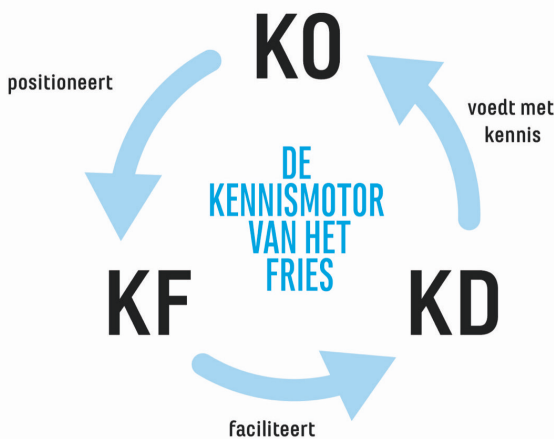
Kennismotor

Een kennisinfrastructuur is tevens een operationeel systeem. Idealiter is zo'n systeem dynamisch. In een kennissysteem hoort zulke dynamiek erin te bestaan dat de kennisvergroting en kennisoverdracht niet haperen, maar een goed tempo houden en tot innovatie leiden. Wij noemen de wijze waarop de kennisorganisatie, kennisfaciliteiten en kennisdragers elkaar aandrijven de 'kennismotor'.

De kennismotor moet zo werken dat:

- de kennisorganisatie vanuit een kenniswens – die ook van buiten het systeem kan komen – de kennisfaciliteiten positioneert om hun mogelijkheden en diensten in te zetten: **KO -> KF**
- de kennisfaciliteiten de kennisdragers optimaal faciliteren om hun kennis in te zetten, te vergroten en te verspreiden: **KF -> KD**
- de kennisdragers door kennisverspreiding de kennisorganisatie optimaal voeden met inzichten, die weer tot nieuwe kenniswensen kunnen leiden: **KD -> KO**

In een model ziet dit er als volgt uit:

Afb. 1: De kennismotor van het Fries

2.2 De kennisinfrastructuur van het Fries

We passen dit model toe op de Friese situatie: hoe zijn de rollen binnen de kennisinfrastructuur van het Fries verdeeld?

Kennisdragers

Het gaat om mensen die zich in hun (zelf)studie hebben verdiept in de Friese taal: onderzoekers, docenten, onderwijsondersteuners, studenten, schrijvers, journalisten, etc. Vaak werken kennisdragers bij kennisfaciliteiten, soms ook in de kennisorganisatie. Een belangrijke groep kennisdragers voor het Fries is bovendien die van de vrije sector: 'sneupers' (deskundige en gedreven amateuronderzoekers) en zelfstandige onderzoekers.

Kennisfaciliteiten

Kennisfaciliteiten bieden de mogelijkheden om kennis over de Friese taal te genereren en te vergroten en deze daarna te distribueren. Het genereren en vergroten van kennis gebeurt voornamelijk bij de Fryske Akademy, de universitaire opleidingen, Tresoar, onderzoeks- en adviesbureaus en soms ook bij de provincie. Zij distribueren hun kennis ook allemaal zelf. Verder vindt kennisdistributie plaats via bibliotheken, musea, uitgevers en media. Een bijzondere plek in de distributie van kennis is weggelegd voor de Afûk, die een verbindende rol speelt richting de gemeenschap. Uiteraard wordt de meeste kennis gedistribueerd via het onderwijssysteem: voorschools onderwijs, speciaal onderwijs, primair onderwijs, secundair onderwijs, middelbaar en hoger beroepsonderwijs en universitair onderwijs. De lerarenopleiding Fries heeft binnen het onderwijssysteem een bijzondere positie.

Kennisorganisatie

Het organiseren van kennis bestaat kortgezegd uit het initiëren, coördineren, controleren en bijsturen van kennisprocessen. De kennisorganisatie heeft daarmee een regierol. Geld is daarbij een belangrijk middel. De provincie Fryslân is verreweg de grootste financier op het gebied van het Fries. Als Taalskipper heeft de provincie ook een belangrijke rol in de governance rondom het Fries. Verder is de Rijksoverheid (vooral via de ministeries van BZK en OCW) partij in de financiering en governance van Tresoar, Fryske Akademy en hogeronderwijsinstellingen. Voor onderwijs- en kenniszaken delegeert de Rijksoverheid veel naar de provincie. Alles welbeschouwd vervult de provincie daarmee momenteel feitelijk de rol van kennisorganisatie.

2.3 Sterktes en zwaktes, kansen en bedreigingen

We hebben nu een beeld van de partijen binnen de kennisinfrastructuur van het Fries. DINGtiid stelt met het veld vast dat er te weinig dynamiek in zit. De kennismotor draait niet goed genoeg. Hoe kan dat, en hoe lossen we dat op?

Om hierop een antwoord te krijgen, hebben we de sterke en zwakke kanten van de kennissector van het Fries, en de kansen en bedreigen waarmee de sector te maken heeft, in samenhang beschouwd. Uiteraard heeft iedere organisatie haar eigen kenmerken, desalniettemin valt er een overkoepelend beeld van de sector te schetsen:⁷

De betrokkenheid en ambitie van de provincie zorgen voor de wil om stappen te zetten met het Fries. Het Rijk geeft hiervoor ook ruimte. Er lijkt echter geen duidelijke onderliggende koers in deze stappen te zitten. Er is geen helder, breedgedragen doel en daarmee ontbreekt ook een sterk en vast stuur. Als gevolg daarvan worden veel losse projecten gelanceerd waaraan kennispartijen in wisselende samenstellingen en met wisselende posities meedoen, maar tussen die projecten zit te weinig samenhang.

“Ieder van ons is erg bezig met het eigen werk van het eigen instituut. Er wordt wel samengewerkt, maar de versplintering is groter. Wij denken vaak dat wij het zelf beter weten dan al die andere instellingen.” (Afûk-directeur Alex de Jager, tijdens het DINGpetear van 25 november 2019)

Ongewild werkt dit gebrek aan samenhang een systeem in de hand dat wordt gedreven door geld in plaats van door een inhoudelijke koers. Wie ziet de mogelijkheden en krijgt de grote opdrachten? Dit heeft invloed op de taakopvatting en -invulling: organisaties lijken vaak meer ‘finance driven’ te werken. Dit versterkt op zijn beurt eventuele concurrentiegevoelens tussen organisaties. De onderzoekers en docenten die bij de organisaties werken, worden hierin meegenomen – zij kunnen niet anders. Organisaties moeten harder vechten om overeind te blijven en positie te houden. De onderzoekers die ‘vrij’ opereren, hebben niet de positie en invloed om dit systeem te veranderen.

⁷ Deze passage is mede gebaseerd op input uit het veld betreffende de sterke en zwakke kanten en de kansen en bedreigingen (SWOT) van de kennisinfrastructuur van het Fries. Zie Bijlage 2 voor meer informatie.

Het geheel zorgt voor een onzeker en onaantrekkelijk werkveld. Dit leidt ertoe dat, vooral in het academische segment, de instroom van jong talent opdroogt. Er vindt amper regeneratie en dus ook te weinig kennisoverdracht plaats, waardoor de kennissector nog verder verzwakt. De grootste bedreiging is wat dat betreft voelbaar bij de Fryske Akademy, Tresoar en de universitaire frisisstiek. Omdat de universitaire frisisstiek een belangrijke aanvoerroute voor talent is, versterkt dit het regeneratieprobleem. Uiteindelijk heeft dit ook zijn weerslag op de instroom van goede docenten Fries.

“Het verbeteren van de kwaliteit van goed meertalig onderwijs hangt sterk samen met (de professionalisering van) bevoegde en bekwame leerkrachten/ docenten.” (Aanbeveling in het rapport van NHL/Stenden over Taalplan Frysk, It is mei sizzen net te dwaan, 2018)

Gelukkig zijn er mooie kansen. Want bij alle ambities die we gezamenlijk koesteren voor het Fries is er veel behoefte aan kennis en creatieve input. De middelen – financieel en bestuurlijk – zijn ook aanwezig om ervoor te zorgen dat het werkveld aantrekkelijk wordt en blijft. Als we de huidige kwetsbaarheid van het kennisproces en de regeneratieproblematiek binnen de sector aanpakken, is er alle reden voor optimisme over de kansen om de kennisinfrastructuur van het Fries te verbeteren.

“De provincie Fryslân staat in 2030 in het bijzonder bekend om haar kennis over het bevorderen van een minderheidstaal in een meertalige context.” (Provinciale ambitie zoals verwoord in de cultuurnota Nij Poadium 2021-2024)

Voordat we ingaan op de vraag hoe de dynamiek in de kennisinfrastructuur van het Fries kan terugkeren, is het goed om te bekijken hoe het kennisveld in een vergelijkbare situatie is georganiseerd.

3. Lessen uit Galicië

In januari 2020 heeft DINGtiid een studiereis gemaakt naar Galicië. De taalsituatie daar laat zich goed vergelijken met de situatie in Fryslân – ook al zijn er belangrijke verschillen. Zo ligt het aantal sprekers vijf keer zo hoog en is ook het budget voor de Galicische taal veel ruimer dan voor het Fries. Bovendien is Galicië een autonome regio in het gedecentraliseerde Spanje, waardoor de regering voor het Galicisch veel meer bevoegdheid en sturing heeft dan onze provinciale overheid voor het Fries. De overeenkomsten zijn evenwel groot genoeg om van elkaar te kunnen leren. Zo is er in beide situaties sprake van:

- Een nationale staatstaal die in de tweetalige realiteit de boventoon voert.
- Een taal die sterker is op het platteland dan in de steden, maar wel overall formeel een plek heeft, ook in het onderwijs.
- Een eeuwenoud taalverleden, dat een gevoel van trots en zorgplicht met zich meebrengt.
- Een breed netwerk van academische, maatschappelijke en onderwijspartners.

Naar aanleiding van wat we hebben gezien en gehoord in Galicië, heeft DINGtiid enkele belangrijke lessen getrokken, die relevant zijn voor de kennisinfrastructuur van het Fries:

1. **Taalbevordering is van intrinsiek belang.** De houding ten opzichte van de Galicische taal is fundamenteel anders dan die ten opzichte van het Fries: nooit lijkt de vraag te spelen wat eigenlijk het nut is van het bevorderen van het Galicisch. De taalbevordering is in Galicië een *intrinsiek* belangrijke zaak, ook voor de politiek. Het gedeelde gevoel van urgentie komt voort uit trots op de taal en de geschiedenis. Maar er is ook politiek en maatschappelijk vertrouwen in 'return on investment': de gemeenschap heeft op termijn financieel en cultureel profijt van de inzet voor de taal.
2. **De overheid faciliteert op afstand.** Vanuit deze intrinsieke motivatie faciliteert de overheid het Galicische taalveld breed en ruim, maar blijft zelf meer op afstand. Het vertrouwen in het veld, en daarbinnen in het kennisnetwerk, is groot.

3. **Het brede netwerk bevordert verbinding.** Er is een efficiënt en uitgebreid netwerk van academische, maatschappelijke en onderwijspartners. Sleutelorganisaties zijn op meerdere plekken in dat netwerk vertegenwoordigd. Dat bevordert onderlinge transparantie en verbinding en stimuleert een efficiënte werkwijze. In het hart van het netwerk zit de Galicische Cultuurraad.⁸
4. **Valorisatie van kennis houdt de taal vitaal.** De kennissector heeft veel oog voor de maatschappelijke relevantie van zijn werk. Valorisatie van kennis heeft in Galicië dan ook een sterke doorwerking. De burger heeft er veel profijt van in het dagelijks leven en vindt zijn taal overal terug in het openbare leven.
5. **Goede regeneratie versterkt de kennisector.** De Galicische kennisector zet zwaar in op in- en doorstroom, ook via talrijke traineeships en zomerscholen. Zo wordt een continue stroom van jong talent aangetrokken, die relatief snel en goed het veld van de Galicische taal binnenkomt en de regeneratie versterkt.

Natuurlijk is de praktische werkelijkheid wel eens anders. Ook in Galicië trekt de overheid de teugels soms aan, is er soms sprake van concurrentie tussen instituten en is de politieke constellatie van invloed op de ambities met de taal. Desalniettemin kunnen we ons laten inspireren door de wijze waarop in Galicië het kennisveld is georganiseerd. Als we oog houden voor het schaalverschil en de maatschappelijke en politieke realiteit, kunnen we er veel van leren. Het *werkt* in Galicië wel. Vanuit de attitude dat de bevordering van het Galicisch intrinsiek belangrijk is, stelt de overheid, op afstand en met vertrouwen in de sector, het kennisveld in staat om politiek en maatschappij te voeden met kennis over de taal en om zichzelf te organiseren en te regenereren.

Er zit dynamiek in het Galicische systeem, de kennismotor draait er relatief soepel.

8 <http://consellodacultura.gal/>

4. Naar een dynamische kennisinfrastructuur van het Fries

We hebben nu gezien hoe de kennismotor van het Fries momenteel hapert, wat mogelijke oorzaken daarvan zijn en hoe een kennisstelsel in een vergelijkbaar gebied – Galicië – goed functioneert. Dit biedt ons een mogelijke oplossingsrichting voor het verbeteren van de dynamiek in de kennisinfrastructuur van het Fries. Daarbij is het belangrijk dat iedere partij de juiste rol inneemt.

“Het belang van een sterke academische component is evident. Desalniettemin is er sprake van een kwetsbare positie van de kennisontwikkeling ten aanzien van de Friese taal, ondanks alle goede ambities die in de BFTK zijn verwoord ten aanzien van het Fries.” (DINGtiid, in 2018 aan minister Ollongren van BZK)

4.1 Kennisklant en kenniswens

De provincie Fryslân heeft samen met het Rijk een zorgplicht voor de Friese taal. De provincie is de eerste aangewezen als het gaat om het maken en implementeren van beleid. Zij zet de strategische doelen en neemt daarvoor verantwoordelijkheid. Om zulke doelen te kunnen stellen en monitoren heeft de provincie kennis nodig. Zij heeft continu zulke ‘kenniswensen’, en is daarmee een belangrijke ‘kennisklant’. In die hoedanigheid heeft de provincie behoefte aan een vaste gesprekspartner om kenniswensen kwijt te kunnen.

Kennisklanten: Andere organisaties kunnen eveneens kennisklanten zijn: het Rijk uiteraard, maar ook andere overheidsorganisaties, zoals gemeenten, Wetterskip Fryslân en Rijksuitvoeringsorganisaties. Ditzelfde geldt voor instellingen in maatschappelijke sectoren, zoals bibliotheken, media, ziekenhuizen en onderwijskoepels. Ook particuliere bedrijven of personen kunnen kenniswensen hebben en dus een kennisklant zijn.

De kennissector heeft op zijn beurt behoefte aan samenwerking, focus en betere in- en doorstroom van jong talent (regeneratie). Die focus en samenhang ontstaan als op de hele kennissector een beroep wordt gedaan. Daarmee ontstaat de noodzaak om het kennisveld ‘rondom de inhoud’ te organiseren en elkaars sterktes te gebruiken.

De provincie kan de kennissector tot deze modus bewegen door als kennisklant een beroep op de sector te doen. Met een kenniswens die een belangrijk beleidsdoel voor het Fries ondersteunt en daar misschien zelfs wel cruciaal voor is:

Doe een voorstel voor een breedgedragen kennisagenda voor het Fries die een basis kan vormen voor langetermijnbeleid ten aanzien van de Friese taal

4.2 Een vast aanspreekpunt

Bij wie kan de provincie zo'n kenniswens in concreto kwijt? Het kennisveld kent momenteel geen vaste gesprekspartner of neutraal aanspreekpunt voor dergelijke kenniswensen.

Als we willen dat kenniswensen over het Fries niet steeds op een andere plek worden belegd (en zo tot concurrentie kunnen leiden), dan moet er een vast, neutraal aanspreekpunt komen dat het hele kennisveld van het Fries afdekt (en zo verbinding bevordert). Een communicatiekanaal waarin alle partijen binnen de kennissector van het Fries zichzelf vertegenwoordigd weten en waarin ze vertrouwen hebben. Een centraal overlegpunt, waar gemeenschappelijke uitdagingen, zoals het verbeteren van de regeneratie, kunnen worden geagendeerd en besproken. We komen hier nog op terug.

4.3 Vanuit 'stelselverantwoordelijkheid' samenhang stimuleren

De provincie is kennisklant, maar heeft ook een andere belangrijke rol. Zij draagt de verantwoordelijkheid voor het (voort)bestaan van het kennisstelsel voor het Fries. Niet voor niets is in de BFTK ruimte gemaakt voor meerdere specifieke kennispartijen – zoals Afûk, Tresoar, Fryske Akademy en de universitaire opleiding Fries aan de RUG. De provincie is verantwoordelijk voor het bestaan van en een gezonde toekomst voor het kennisstelsel van het Fries als geheel: zij heeft 'stelselverantwoordelijkheid'.

De vraag is hoe die stelselverantwoordelijkheid het beste vorm kan krijgen. De losse elementen van een kennisstelsel zijn er al, maar pas als daar structurele samenhang in komt, is het werkelijk een stelsel. De provincie kan vanuit haar stelselverantwoordelijkheid stimuleren dat die samenhang er komt. De 'vrije sector' mag hierbij overigens niet worden vergeten. De samenwerkende organisaties in het veld zijn verantwoordelijk voor de totstandkoming en de uitvoering van de gedeelde kennisagenda.

We hebben hierboven de wenselijkheid van een vast, centraal aanspreekpunt benoemd, waarin alle betreffende kennispartijen zich vertegenwoordigd weten. Vanuit haar stelselverantwoordelijkheid zou de provincie Fryslân dit proces moeten faciliteren en het aanspreekpunt zelf moeten borgen. Kennisklanten als de provincie en het Rijk kunnen hun kenniswensen vervolgens bij dit aanspreekpunt neerleggen en ermee in overleg treden. De kennispartijen organiseren zichzelf dan 'rondom de inhoud'. Door op deze manier de verbinding tussen kenniswensen en de kennissector te organiseren, ontstaat een dynamisch werkveld.

Voordat we bekijken hoe zo'n aanspreekpunt kan worden ingericht, schenken we nog aandacht aan de bredere context van het kennisnetwerk van de Friese taal: de kennisagenda's van Fryslân.

4.4 Verschillende kennisagenda's

Bij het opstellen van een breedgedragen kennisagenda voor het Fries (4.1) moet er oog zijn voor de bredere context. Het is belangrijk dat een kennisagenda voor het Fries niet op zichzelf staat, maar aansluit bij bestaande kennisagenda's. In de eerste plaats bij de eigen kennisagenda's van alle kennisinstellingen, maar ook bij andere kennisagenda's in Fryslân. Belangrijke kennisagenda's zijn de kennisagenda die ten aanzien van het thema meertaligheid is ontworpen⁹ en de kennisagenda die rondom het hoger onderwijs wordt gehanteerd.¹⁰

Het is van groot belang voor het kennisklimaat in Fryslân en voor het maatschappelijk draagvlak voor het Fries dat de kennisagenda's goed op elkaar aansluiten en elkaar complementeren. Anders verliest het kenniswerk van het Fries de aansluiting met het bredere kenniskader.

9 In 2017 is het initiatief The Multilingual Laboratory Network (MLN) geformuleerd, als aanzet tot een kennisagenda inzake meertaligheid, ook in Fryslân. Deze kennisagenda is tot op heden nog niet expliciet in gebruik genomen. Zie voor de tekst: <https://bit.ly/3nB4BIh>.

10 Hierbij valt te denken aan het Hogeronderwijsakkoord Fryslân (HOAF). Zie voor de tekst: <https://bit.ly/36MMjwl>.

Om te zorgen dat de verschillende kennisagenda's van Fryslân elkaar niet beconcurreren maar juist versterken, is meer regie nodig. Ook hierbij is een belangrijke rol voor de provincie Fryslân weggelegd. De provincie kan de kennissector van het Fries informeren over en betrekken bij de andere kennisagenda's, en andersom: zij kan andere kennisclusters wijzen op de kennisagenda van het Fries en aandringen op verbinding met de kennissector van het Fries.

Daarbij wint iedereen: de Friese kennissector krijgt bredere academische en maatschappelijke verknoping, andere kennissectoren van Fryslân krijgen een sterke kennispartner voor het Fries. De provincie draagt vanuit haar stelselverantwoordelijkheid bij aan de versteviging van het kennisstelsel van Fryslân – in zijn volle breedte. Als dat goed gebeurt, versterkt het Fries zijn maatschappelijke en academische positie. Zo is de Friese taal de grote winnaar.

De route die hierboven is geschetst, omvat een vast, neutraal en centraal aanspreekpunt, een gedeelde kennisagenda en regeneratie in het kennisveld. Deze route vergt structurele samenwerking. De laatste vraag is heel praktisch: hoe kan zo'n samenwerking gestalte krijgen? En kan de aanpak in Galicië daarbij als voorbeeld dienen?

4.5 De Consello da Cultura Galega als inspiratie

In de wijze waarop in Galicië de kennis is georganiseerd (zie hoofdstuk 3), speelt de *Consello da Cultura Galega* – de Galicische Cultuurraad – een centrale rol. Bestuur en leden van de *Consello* hebben elk hun eigen betrekkingen bij maatschappelijke, wetenschappelijke of overheidsorganisaties, maar 'vinden' elkaar in de *Consello*. Zo zorgt de *Consello* dat activiteiten elkaar niet overlappen of beconcurreren. Juist andersom: door elkaar wederzijds te informeren voorkomt de *Consello* overlap en concurrentie, en versterken de leden elkaar.

Kennis van het Galicisch komt samen in deze 'hub' en vindt daarvandaan een effen pad naar overheid en maatschappij. De aangesloten partners weten dat de activiteiten worden afgestemd. Doordat bij de *Consello* veel maatschappelijke partners zijn aangesloten, vernemen kennispartijen aan welke kennis behoefte is, en vernemen maatschappelijke partijen hoe ze het Galicisch in hun organisaties kunnen inzetten en versterken.

De *Consello* is binnen de kennisinfrastructuur van het Galicisch een vast aanspreek- en overlegpunt, ook voor de Galicische overheid. Door haar structurele plek, de hoge status en het grote overheidsvertrouwen kan de *Consello* met lange termijnen werken. Dat is een goede basis om kennis van het Galicisch en maatschappelijke wensen bij elkaar te brengen. Bovendien: door de betrokkenheid van maatschappelijke partners is het draagvlak voor het werk van de *Consello* meteen groot, wat de doorwerking ervan in de Galicische gemeenschap versterkt.

Belangrijk is ook dat de *Consello* scherp oog heeft voor de in- en doorstroom in de kennissector. Bij alle aangesloten kennisinstellingen is regeneratie een belangrijke factor. De aanhoudende in- en doorstroom van jong talent bevordert de dynamiek in de Galicische kennisinfrastructuur.

4.6 Een 'kennisberaad voor het Fries'

Rekening houdend met het schaalverschil, zou voor het Fries een equivalent kunnen worden ingericht van de *Consello da Cultura Galega*: een 'kennisberaad voor het Fries'. Bestuurders van de kennispartijen, aangevuld met maatschappelijke partners die als klankbord fungeren, kunnen zich in dit kennisberaad organiseren. De voorzitter fungeert als eerste aanspreekpunt. Door het voorzitterschap periodiek te laten rouleren onder kennisbestuurders, worden transparantie en neutraliteit bevorderd.

Voor kennisklanten zoals provincie of Rijk kan het kennisberaad een aanspreekpunt zijn om de kennissector van het Fries als geheel te bereiken. Kenniswensen worden in het kennisberaad besproken. Omdat hierin alle kennispartijen van het Fries zijn vertegenwoordigd, heeft het beraad automatisch een autoritief karakter. De maatschappelijke 'schil' – het klankbord – versterkt het maatschappelijk draagvlak onder het kenniswerk.

Daarnaast bevordert een kennisberaad informatiestromen en afspraken tussen kennispartijen, over zaken als fundamenteel onderzoek, projectsamenwerking en maatschappelijke initiatieven. In het bijzonder geldt dit voor initiatieven om de in- en doorstroom in de kennissector van het Fries te verbeteren (regeneratie). Een kennisberaad voor het Fries is een geschikte plek om dergelijke zaken te agenderen en samenwerking op te starten.

Traineeprogramma: De regeneratie in het kenniswerk van het Fries kan worden gestimuleerd door een gemeenschappelijk traineeprogramma. Jong talent kan al op de opleidingen worden gesignaleerd en gestimuleerd om een traineeprogramma binnen de kennissector van het Fries te volgen. In zo'n traject kunnen verschillende aspecten aan bod komen, zoals onderwijs, maatschappelijke toepassing en wetenschappelijk onderzoek. Het traineeprogramma kan een opstap zijn naar een PhD-traject of een maatschappelijke carrière in het Fries. Daarmee biedt een traineeship een aantrekkelijke horizon. Een succesvol afgelegd traineetraject kan ook leiden tot lidmaatschap van een 'community' van jonge professionals, zoals een Jonge Fryske Akademy. Een dergelijk initiatief zou de samenhang in het kennisnetwerk rondom het Fries ook weer verbeteren.

Een kennisberaad voor het Fries is een lichtere variant van de Galicische Cultuurraad. Hiermee krijgt de kennissector van het Fries geen zware, maar wel een vaste basis, passend bij de Friese schaal en situatie. Het komt tegemoet aan de wensen binnen de sector.

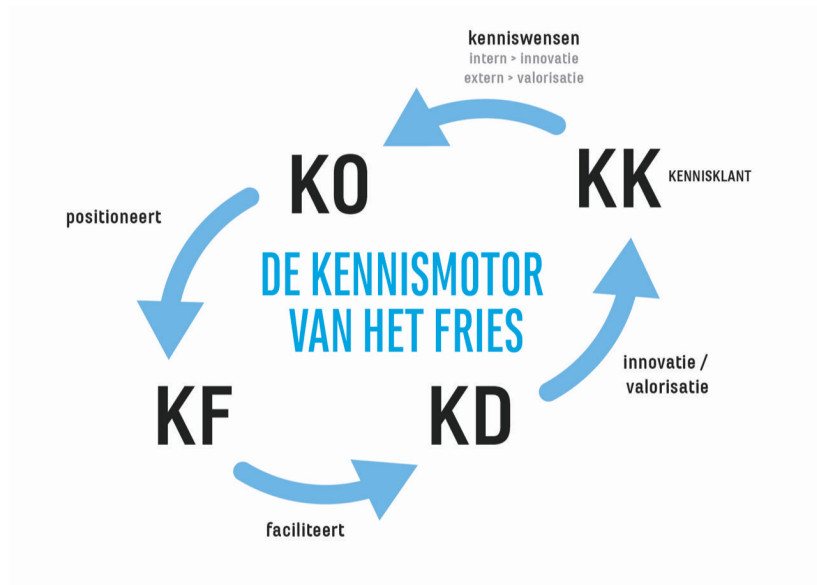
Kennisraad: Een kennisberaad kan op kortere of langere termijn ook worden opgeschaald tot een 'Kennisraad van het Fries', eventueel met een uitvoeringsorganisatie. Zo'n Kennisraad is slagvaardiger en straalt nog meer autoriteit uit, ook buiten Fryslân.

4.7 Brandstof voor de kennismotor

Een kennisberaad voor het Fries kan het zwaartepunt van de kennisorganisatie worden; dat zwaartepunt ligt nu bij de provincie. In het model is de kennisorganisatie de plek waar kenniswensen van buiten (extern) het systeem bereiken. De kennisorganisatie moet daarnaast voldoende ruimte bieden voor fundamenteel onderzoek naar en met het Fries (intern). Dat is belangrijk voor innovatie en om het gezonde academische klimaat te scheppen dat onderzoekstalent aantrekt en de in- en doorstroom stimuleert.

Als de provincie meer de rol van kennisklant op zich neemt, ontstaat meer ruimte voor de kennissector om zichzelf te organiseren. Het kennisberaad vormt hiervoor een goede basis. De provincie vraagt om een kennisagenda voor het Fries en stelt daarvoor de nodige middelen beschikbaar. De kennissector als geheel stelt in overleg met de kennisklant de kennisagenda op en voert deze uit. Als de kennisagenda ruimte biedt voor innovatie en regeneratie, stimuleert dit de dynamiek waarnaar we op zoek zijn.

We breiden het eerdere model van de kennismotor (afbeelding 1) uit met de 'kennisklant':

Afb. 2: De nieuwe kennismotor van het Fries

Dit model vraagt om een andere rolverdeling tussen provincie en kennissector. De kennissector verzorgt zelf de kennisorganisatie, de provincie is de (belangrijkste) kennisklant. De rol van de provincie is daarbij essentieel: alleen zij kan de kennissector in staat stellen zijn werk te doen. De provincie draagt de stelselverantwoordelijkheid voor het kennisstelsel van het Fries, en houdt vanuit deze rol toezicht op het geheel.

In deze nieuwe wisselwerking zorgen provincie en kennissector er gezamenlijk voor dat de kennismotor van het Fries brandstof krijgt. Zo kan de kennismotor weer volop draaien en krijgen we dynamiek in de kennisinfrastructuur van het Fries.

"Hier is een taalsituatie waar het goud voor het oprapen ligt. (...) Het wordt tijd om de krachten te bundelen." (prof. Hans Van de Velde, hoogleraar Sociolinguïstiek met bijzondere aandacht voor de taalsituatie in Fryslân, in maart 2020)

5. Samenvatting en aanbevelingen

5.1 Samenvatting

Met deze notitie wil DINGtiid nieuwe dynamiek brengen in de kennisinfrastructuur van de Friese taal. DINGtiid stelt voor dat de kennissector zichzelf organiseert in een 'kennisberaad' voor het Fries: een vast overleg- en aanspreekpunt waar de provincie met haar kenniswensen op het gebied van de Friese taal terecht kan.

Kennisinfrastructuur onder druk

Een kennisinfrastructuur is een systeem dat kennis genereert, vergroot en verspreidt. Dat systeem staat voor het Fries al een poos onder druk: het aantal studenten neemt af, er zijn te weinig docenten Fries en de academische tak van het Fries is noodlijdend. Uit gesprekken met betrokken bestuurders en professionals blijkt dat de kennissector van het Fries behoefte heeft aan focus en regie, sterkere verbinding en samenwerking, en een betere in- en doorstroom van talent. Hoe bereiken we dit?

Galicie

Begin 2020 heeft DINGtiid een studiereis naar Galicië (Spanje) ondernomen. De taalsituatie daar laat zich goed vergelijken met de situatie in Fryslân. Het Galicische kennissysteem kent echter veel meer dynamiek. De overheid staat op afstand, met als effect dat het kennisveld zichzelf sterker organiseert. Daarbij houdt de sector de in- en doorstroom van jong talent scherp in de gaten, en stimuleert deze.

Het hart van de Galicische kennisinfrastructuur is de *Consello da Cultura Galega* – de Galicische Cultuurraad. De leden van de *Consello* hebben ieder hun eigen betrekkingen bij maatschappelijke, wetenschappelijke of overheidsorganisaties, maar vinden elkaar in de *Consello*. Dat bevordert de transparantie en samenwerking in het kennisveld, en de goede koppeling tussen kennis en maatschappij. De *Consello* is een betrouwbaar en stabiel aanspreekpunt voor kenniswensen van de Galicische regering.

Kennisagenda en kennisberaad

Voor het Fries geldt dat de provincie de doelen stelt. Hiervoor heeft zij kennis nodig. Momenteel is er geen vast aanspreekpunt waar de provincie als 'kennisklant' met zijn kenniswensen terecht kan.

DINGtiid stelt daarom voor dat de kennissector van het Fries tot een vast aanspreekpunt komt: een 'kennisberaad' voor het Fries, waarin alle kennispartijen van het Fries zijn vertegenwoordigd en waarover ze samen zeggenschap hebben, via een roulerend voorzitterschap. Rondom het beraad kunnen maatschappelijke partners een klankbordrol vervullen. Dit zorgt voor maatschappelijk draagvlak voor het kennisnetwerk. Zo'n kennisberaad kan op termijn ook worden opgeschaald tot een Kennisraad van het Fries.

De provincie kan bij het kennisberaad een belangrijke kenniswens neerleggen: een breedgedragen kennisagenda die als basis voor provinciaal langetermijnbeleid voor het Fries kan dienen. Ook andere mogelijke kennisklanten, zoals Rijk, zorgsector en media, kunnen zo voortaan hun kenniswensen neerleggen bij een vaste, neutrale overlegpartner. Het kennisveld organiseert zichzelf op deze manier veel meer 'rondom de inhoud', wat de focus en samenhang bevordert en het ook veel gemakkelijker maakt om de in- en doorstroom van talent te stimuleren.

5.2 Aanbevelingen

DINGtiid doet de volgende aanbevelingen ten aanzien van het kennisberaad, de kennisagenda's, regeneratie en de facilitering door provincie en Rijk:

Kennisberaad:

- **Kennissector:** organiseer de kennispartijen in een structureel 'kennisberaad' voor het Fries; borg hierin transparantie en een neutraal aanspreekpunt voor kennisklanten; borg hierin ook doorstroom, maatschappelijk draagvlak en de aansluiting van de 'vrije sector'.
- **Provincie (GS) / Rijk (minister van BZK):** borg in de volgende BFTK (2024-2028) de positie en de verdere ontwikkeling van zo'n kennisberaad.
- **Provincie (GS) / Rijk (minister van BZK):** positioneer het kennisberaad door het voortaan te gebruiken als aanspreekpunt voor kenniswensen, en stimuleer het maatschappelijke veld om dat ook te doen.

Kennisagenda voor het Fries:

- **Provincie (GS) / Rijk (minister van BZK):** vraag, via het kennisberaad, de kennissector van het Fries om een kennisagenda voor het Fries, die als basis kan dienen voor langetermijnbeleid ten aanzien van de Friese taal.
- **Provincie (GS) / Rijk (minister van BZK):** implementeer de uitkomsten van deze kenniswens via de BFTK.

Relatie tot andere kennisagenda's

- **Provincie (GS):** stuur erop dat de kennisagenda van het Fries en andere kennisagenda's van Fryslân op elkaar aansluiten en elkaar complementeren.
- **Rijk (minister van BZK):** stuur erop dat de kennisagenda van het Fries en nationale kennisagenda's op elkaar aansluiten en elkaar complementeren.
- **Kennissector:** zoek proactief de aansluiting bij andere kennisagenda's van Fryslân en nationale kennisagenda's; ondersteun de 2030-onderwijsambities met het Fries.

Regeneratie:

- **Kennissector:** geef aandacht aan regeneratie, bijvoorbeeld door traineeprogramma's; begin hiermee al bij de hogeronderwijsopleidingen Fries.
- **Hogeronderwijsopleidingen Fries:** organiseer binnen de universitaire en hbo-structuur een slim en aantrekkelijk lerarenopleidingsprogramma (eerste- en tweedegraads).
- **Universitaire opleiding(sdelen) Fries:** organiseer je om elkaar structureel te kunnen versterken.
- **Rijk (ministers van BZK en OCW) / provincie (GS):** borg een zichtbare en sterke universitaire frisiaanstroom als cruciaal onderdeel voor de levensvatbaarheid van het Fries.

Facilitering:

- **Provincie (GS) / Rijk (minister van BZK):** faciliteer vanuit jullie stelselverantwoordelijkheid voor de Friese kennissector en vanuit de zorgplicht voor de Friese taal de processen die nodig zijn om de bovenstaande aanbevelingen uit te voeren; stel hiervoor een additioneel budget in, naast de bestaande middelen voor de Friese taal.

Bijlage 1: Gesprekpartners

DINGtiid heeft in de loop van dit adviestraject input gekregen van de volgende personen/instanties:

Hoogleraren / lectoren

- Joana Duarte (Universiteit van Amsterdam & NHL/Stenden)
- Goffe Jensma (Rijksuniversiteit Groningen)
- Hans Van de Velde (Universiteit van Utrecht)
- Arjen Versloot (Universiteit van Amsterdam)

Kennisbestuurders

- Alex de Jager (Afûk)
- Jantine Kuijpers (NHL/Stenden)
- Bert Looper (Tresoar)
- Willem Smink (Fryske Akademy)
- Thony Visser (Rijksuniversiteit Groningen)

Publieke bestuurders

- Sietske Poepjes (Provincie Fryslân)
- Sander de Rouwe (Provincie Fryslân)

Kennisprofessionals (op persoonlijke titel)

- Rianne Blokzijl
- Jelske Dijkstra
- Martijn Kingma
- Anne Merkuur
- Jan Ybema
- Meindert Reitsma
- Froukje Sijtsma
- Aant-Jelle Soepboer
- Michiel Veenstra

Bij het openbare DINGpetear van 25 november 2019 hebben veel mensen uit de maatschappelijke, onderwijs- en kennissector input gegeven. Het verslag hiervan is onder de deelnemers verspreid.

Het bestuur van de Stifting FFYRUG (Freonen Frysk Ynstitút fan de Ryksuniversiteit te Grins) heeft een gesprek gehad met DINGtiid, bij gelegenheid van het aanbieden van de themabundel De takomst fan de frisistyk (2020) aan voorzitter Jan Koster.

Bijlage 2: SWOT-tabel van de kennissector Fries

DINGtiid heeft in 2019 en 2020 vele gesprekken gevoerd over de kennisinfrastructuur van het Fries, zowel met bestuurders als met kenniswerkers in het veld (zie Bijlage 1). De sterke en zwakke punten van de kennissector van het Fries, en de kansen en bedreigingen die wij hieronder opsommen, zijn in deze gesprekken aan de orde gekomen. Er ligt echter geen wetenschappelijke basis onder deze SWOT-analyse.

Uit de gesprekken kwamen de volgende karakteristieken naar voren (zonder verband of prioritering in de opsomming):

Sterktes

- Er is voor het Fries sterke bestuurlijke commitment bij de provinciale en Rijksoverheid. De politieke wil in Fryslân is ook groot; op Rijksniveau is er formele commitment.
- Sinds kort is er een zekere mentaliteitsverandering merkbaar: een toenemende bereidheid tot samenwerking.
- Er zijn ruime middelen voor het Fries beschikbaar.
- De BFTK biedt een zeer sterk fundament onder het Fries.
- De instituten van de Friese taal hebben een hoge status en autoriteit. Het vertrouwen bij de 'gewone' Fries in 'zijn' instituten is nog altijd groot. Ook de politiek kijkt bij vraagstukken betreffende het Fries vaak naar kerninstituten van het Fries.
- Deze status zorgt er ook voor dat de instituten een goede positie hebben: politiek en samenleving weten de instituten over het algemeen goed te vinden.
- Er is een geweldige drive bij professionals van het Fries; de intrinsieke motivatie en betrokkenheid die onderzoekers en docenten voelen bij 'hun' taal is zeer groot.
- Deze drive zorgt er ook voor dat het kennisniveau hoog is en hoog blijft: de professionals willen alles weten van hun taal, in de breedte en de diepte.

Zwaktes

- De kennisorganisatie ligt voornamelijk bij de provincie en is daarmee politiek kwetsbaar.
- Er is nog geen sterke langetermijnvisie op de Friese taal ontwikkeld.
- De provincie is vaak meer uitvoerend dan regisserend.
- De kennissector is dikwijls 'finance driven'.
- Er zijn concurrentiegevoelens die open samenwerking belemmeren.
- Er is teveel versplintering.
- Er zijn te weinig doorstroomkansen.
- Er is te weinig diversiteit.
- De vrije sector is geïsoleerd; zelfstandige onderzoekers hebben amper toegang.
- Een negatieve taalhouding kan nog te gemakkelijk invloed hebben op ambities met het Fries.
- De universitaire borging van het Fries loopt gevaar.
- De Fryske Akademy loopt gevaar.

Kansen

- In het hele kennisveld is behoefte aan meer samenwerking en focus.
- De provincie wil leidend in (inter)nationaal meertaligheids- en kleinetalenonderzoek worden.
- De provincie heeft over de hele breedte maatschappelijke ambitie met het Fries.
- De provincie heeft behoefte aan input voor de toekomstperspectieven van het Fries.
- Wegens de Friese onderwijsambitie Taalplan 2030 is er behoefte aan meer goede docenten.
- Er zijn hoge culturele ambities, zoals de 2028-Legacy en City of Literature; dit biedt ruimte voor maatschappelijke toepassing.
- Er zijn ook nationale organisaties die een taak voor het Fries hebben en in toenemende mate behoefte voelen om hier goede invulling aan te geven.
- In 2024 breekt een nieuwe BFTK-periode aan.
- Onderzoekers in de vrije sector kunnen en willen vanuit een vrije rol worden ingezet voor het Fries.
- Leeuwarden wil zich sterker profilieren als academische stad.
- De Rijksuniversiteit Groningen wil zichzelf profileren als Universiteit van het Noorden.
- De aanwezigheid van Campus Fryslân biedt extra mogelijkheden tot verknoping van de Friese kennissector.

- Er is op sommige sleutelposities een wisseling van de wacht aanstaande door natuurlijk verloop. Dit biedt kansen voor doorstroom.

Bedreigingen

- Gebrek aan verbinding leidt tot afhaken van de vrije sector en dus kennisverlies.
- De kennisoverdracht is niet goed geregeld, wat ook leidt tot kennisverlies.
- Er is te weinig instroom, wat leidt tot vergrijzing in de kennissector.
- Het Rijk neemt in toenemende mate afstand van enkele kennisinstellingen waar het mede verantwoordelijkheid voor draagt.

Samengevat in een tabel:

	POSITIEF	NEGATIEF
INTERN	<p>STERKTES</p> <ul style="list-style-type: none"> - commitment overheden - mentaliteitsverandering - ruime middelen - BFTK sterk fundament - status en autoriteit instituten - instituten goed gepositioneerd - drive bij professionals - hoog kennisniveau 	<p>ZWAKTES</p> <ul style="list-style-type: none"> - politiek kwetsbaar - geen sterke langetermijnvisie - provincie meer uitvoerend dan regisserend - kennissector dikwijls 'finance driven' - concurrentiegevoelens - versplintering - te weinig doorstroomkansen - te weinig diversiteit - vrije sector geïsoleerd - negatieve taalhouding - universitaire borging loopt gevaar - Fryske Akademy loopt gevaar
EXTERN	<p>KANSEN</p> <ul style="list-style-type: none"> - behoefte aan samenwerking en focus - (inter)nationale onderzoeksambities - maatschappelijke ambitie - behoefte aan input - behoefte aan docenten - culturele ambities - nationale organisaties - nieuwe BFTK in 2023 - potentieel van vrije sector - Leeuwarden academiestad - RUG: universiteit van het noorden - mogelijkheden Campus Fryslân - wisseling van de wacht aanstaande 	<p>BEDREIGINGEN</p> <ul style="list-style-type: none"> - kennisverlies - vergrijzing - toenemende afstand Rijk

Bijlage 3: Selectie van politieke stukken over de kennisinfrastructuur van het Fries (tot 21-7-2020)

Rijk

1. Aanbieding 6e evaluatie en reactie Nederland op Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. 21 juli 2020. Link: <https://bit.ly/3jylTTV>
2. Beantwoording kamervragen over Friese taal en cultuur. 7 april 2020. Link: <https://bit.ly/3mpOVH8>
3. Kamervragen over Fries onderwijs, 15 maart 2020. Link: <https://bit.ly/3o6i0ch>
4. Kamerbrief met reactie op toezeggingen over de Friese taal en cultuur. 16 december 2019. Link: <https://bit.ly/31MIEhP>
5. Aanbieding 6^e evaluatie Nederland voor Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. 5 november 2019. Link: <https://bit.ly/37Im64E>
6. Aanbiedingsbrief derde monitoringscyclus Kaderverdrag over de bescherming van nationale minderheden. 11 juli 2019. Link: <https://bit.ly/3msQKmA>
7. Aanbiedingsbrief bij 6e rapportage Raad van Europa over regionale en minderheidstalen. 21 juni 2019. Link: <https://bit.ly/2Tto0O7>
8. Kamerbrief over eindadvies DINGtiid Bestuursafpraak Friese taal en cultuur 2019-2023. 25 april 2019. Link: <https://bit.ly/35Hlwjl>
9. Beantwoording Kamervragen over onderwijs in het Fries. 9 april 2019. Link: <https://bit.ly/34yUnkV>
10. Kamerbrief stand van zaken erkende talen Fries en Nedersaksisch (incl. BFTK en Taalschipper). 21 december 2018. Link: <https://bit.ly/31Q1Daq>

Provincie Fryslân

1. Tweede bestuursrapportage uitvoering begroting 2020 (side 264: "In te ûntwikkelen Noardlike kennis- en ynnovaasjestrategy sil ferbûn wurde oan it inisjatyf fan de RUG Campus, mei achtslaan op ús Fryske ûnderwiis.") 29-9-2020. Link: <https://bit.ly/3f4J47N>
2. Begrutting 2021. (Side 74: "Welke resultaten willen we in 2021

- behalen? Programmalijn Frysk yn ús ûnderwiis.”). 29 septembar 2020.
Link: <https://bit.ly/36llZUz>
3. Eerste bestuursrapportage uitvoering begroting 2020. (Side 242: “In te ûntwikkeljen Noardlike kennis- en ynnovaasje-strategy sil ferbûn wurde oan it inisjatyf fan de RUG Campus, mei achtslaan op ús Fryske ûnderwiis.”). 13 mei 2020.
Link: <https://bit.ly/2IH9Eb6>
 4. Brief DS: Oersicht ofhannelde moasjes en tasizzings. (Side 9: tasizzings oangeande meartalich ûnderwiis, ferwurke yn de Nota Nij Poadium.) 25 maart 2020.
Link: <https://bit.ly/3935x4f>
 5. Beleidsbrief Fryslân en Europa 2020-2023. (Side 17: “De regio kent reeds een sterke kennisinfrastructuur met de aanwezigheid van onder andere het UMCG, de RUG, het MCL, Wetsus en NHL-Stenden”.) 27 febrewari 2020.
Link: <https://bit.ly/2HcNL2S>
 6. Antwurdbrief: FNP: Teloarstellende resultaten RUG Campus Fryslân. 18 febrewari 2020.
Link: <https://bit.ly/36MrHVk>
 7. Skriftlike fragen FNP oan deputearre De Rouwe oangeande ‘Teloarstellende resultaten RUG Campus Fryslân’. 15 januari 2020.
Link: <https://bit.ly/36MrHVk>
 8. Nota Nij Poadium 2021-2024: Keunst & kultuer, taal & ûnderwiis, en erfgoed yn Fryslân. 7 januari 2020.
Link: <https://bit.ly/2IMpyRz>
 9. Beslútfoarming liëringsoerienkomst en finansjele posysje Fryske Akademy. 17 desember 2019. Link: <https://bit.ly/32PwXq6> en taheakke stikken:
 - Gateway Review. Health Check Fryske Akademy. 14 desember 2018.
 - Rapport Taskforce Fryske Akademy. 29 augustus 2019.
 - Reactie op aanvullende vragen bij het rapport van de Taskforce Fryske Akademy. 26 septembar 2019.
 - Brief KNAW reactie ‘Standpunt GS Fryske Akademy’. 4 oktober 2018.
 - Brief provinsje Fryslân oan KNAW oangeande ‘Liëringsoerienkomst en Gateway Review Fryske Akademy’. 7 oktober 2018.
 - Brief KNAW oangeande tsjinstferliening Fryske Akademy. 2 oktober 2019.

- Lierringsoerienkomst Fryske Akademy en KNAW 2019. 3 juli 2018.
 - Lierringsoerienkomst Fryske Akademy en KNAW 1990. 12 februari 1990.
 - Begruttingswiziging PS Fryske Akademy.
 - Brief DINGtiid oangeande Fryske Akademy. 25 oktober 2019.
 - Taljochting oan PS oangeande kommisjebehandeling PS-Utstel Fryske Akademy. 13 december 2019.
10. PS útstel Rijks Universiteit Groningen/Campus Fryslân. 16 december 2015. Punt 9 op de wurklist. Link: <https://bit.ly/2lAlcvX> en taheakke stikken:
- RUG Campus Fryslân Ontwikkelplan. Oktober 2015.
 - RUG Campus Fryslân Kennisagenda 2015-2025. 19 januari 2015.
 - Brief DS ekstra beslútpunt oan PS útstel RUG Campus Fryslân. 11 december 2015.
 - PS Utstel RUG Campus Fryslân (aangepast). 16 december 2015.

Bijlage 4: Selectie van mediaberichten over de kennis fan het Fries (tot 21-10-2020)

1. 'Studinten meitsje harren soargen oer Fryske Akademy: "goed ûndersyk is dreech", Omrop Fryslân, 21 oktober 2020.
Link: <https://bit.ly/3jidHa8>
2. 'Minderheidstalen op de agenda yn Europa: "Nederlân moat oan de bak"', Omrop Fryslân, 15 oktober 2020.
Link: <https://bit.ly/3jgARhh>
3. 'Ekonomysk nut. Sûnder 'spikers' hâldt it Frysk syn jan-poepsplak', Leeuwarder Courant, 25 septembar 2020.
Link: <https://bit.ly/34f8KdT>
4. 'De priis fan it Frysk', Leeuwarder Courant, 25 septembar 2020.
Link: <https://bit.ly/3pEulj4>
5. 'Binne der noch Fryske tûzenpoaten?', Leeuwarder Courant, 25 septembar 2020.
Link: <https://bit.ly/35djrNC>
6. Deputearre Poepjes: "Ryk moat flink ynvestearje yn Frysk op skoalle", It Nijs, 24 septembar 2020.
Link: <https://bit.ly/3kfcx0l>
7. 'Kritysk rapport Ried fan Europa: Nederlân moat ûnderwiis 'fan en yn it Frysk' ferbetterje, Omrop Fryslân, 23 septembar 2020.
Link: <https://bit.ly/3dFBNUq>

8. 'De Fryske taal fertsjinnet foaral gearwurking', Friesch Dagblad, 22 september 2020.
Link: <https://bit.ly/36MXZQ4>
9. 'Petitie Fryske Akademy komt op slim moment', Leeuwarder Courant, 16 september 2020.
Link: <https://bit.ly/3o7J0YU>
10. 'Aant Jelle Soepboer: minder nochter omgean mei de Fryske taal'', Omrop Fryslân, 16 september 2020.
Link: <https://bit.ly/3jgGTOX>
11. 'Petysje Feitsma Fûns: Nije Akademydirekteur moat bân mei de mienskip fersterkje', Omrop Fryslân, 16 september 2020.
Link: <https://bit.ly/35fYxx5>
12. 'Frisisten aller landen, verenigt u!', Neerlandistiek, 15 september 2020.
Link: <https://bit.ly/35fxh1Z>
13. 'Taalatlas lit sjen: Frysk noch lang net emansipearre', Friesch Dagblad, 6 september 2020.
Link: <https://bit.ly/2HfTSmB>
14. 'Literatueradviseur Tresoar: "It wurdt tiid foar in Fryske skriuwersskoalle"', Omrop Fryslân, 6 september 2020.
Link: <https://bit.ly/3keggeQ>
15. 'Friestaligen voeden minder vaak in Fries op', Friesch Dagblad, 2 september 2020.
Link: <https://bit.ly/3dKwSYV>
16. 'Critici: Friese baas voor Fryske Akademy', Friesch Dagblad, 26 augustus 2020.
Link: <https://bit.ly/34gZSVn>
17. 'Europa wil meer uren Fries op de basisschool (45 minuten per week is te weinig)', Leeuwarder Courant, 5 augustus 2020.
Link: <https://bit.ly/3o8lBq9>
18. 'Friese taalkundigen missen kans om kennis op jongeren over te dragen', Friesch Dagblad, 24 juli 2020.
Link: <https://bit.ly/3jiuQjY>
19. 'Deskundigen bekritisieren nieuw leerplan Fries als veel te vrijblijvend', Friesch Dagblad, 10 juli 2020.
Link: <https://bit.ly/2IH4wn2>
20. 'Docent Nederlands én Fries worden in vier jaar: dubbel zoveel kansen', Friesch Dagblad, 9 juli 2020.
Link: <https://bit.ly/34gb1FP>

21. 'Minister vindt dat opleiding Fries moet blijven', Friesch Dagblad, 3 juli 2020.
Link: <https://bit.ly/2Tac3Nf>
22. Rijk noemt Tresoar uniek, maar zegt samenwerking op, Friesch Dagblad, 29 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/32PDtx4>
23. 'Minister Slob stjit Tresoar ôf, mar finansjele stipe bliuwt', Omrop Fryslân, 26 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/31qLRCz>
24. 'Langere zoektocht hoofd Fryske Akademy', Leeuwarder Courant, 16 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/2FJEXka>
25. 'Fries op school is meer dan woordjes leren', Friesch Dagblad, 13 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/2Tbj5Bo>
26. 'Folkshegeskoalle Terschelling vraagt 100.000 euro van provincie', Leeuwarder Courant, 10 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/3jgxt63>
27. 'Wittenskippers Fryske taal: As we ús fakgebiet rêde wolle, moat der no aksje komme', Omrop Fryslân, 10 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/2Hf34I8>
28. 'In heal jier Frysk studearje', De Moanne, 10 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/3m3D3ub>
29. '145 Learlingen ha eineksamen foar it fak Frysk dien', Omrop Fryslân, 8 juni 2020.
Link: <https://bit.ly/3jhpHsx>
30. 'Provinsje tsjin foarnimmen minister Slob om Tresoar ôf te stjitten', Omrop Fryslân, 8 mei 2020.
Link: <https://bit.ly/31sRG2u>
31. 'Fryske literatuer kin allinne groei troch bettere lessen Frysk', It Nijs, 5 mei 2020.
Link: <https://bit.ly/31m7Fiv>
32. 'Fryslân als laboratorium voor veldonderzoek naar minderheden', Friesch Dagblad, 7 maart 2020.
Link: <https://bit.ly/38Pi4b7>
33. 'Miljoenen nodig voor 'verwaarloosd' Fries', Leeuwarder Courant, 5 maart 2020.
Link: <https://bit.ly/3pC1Yrq>

34. 'Vlaming brengt het Fries terug op de universiteit van Utrecht', Friesch Dagblad, 3 maart 2020.
Link: <https://bit.ly/2IHiohl>
35. 'Als een taal verdwijnt, verliezen we iets', Leeuwarder Courant, 3 maart 2020.
Link: <https://bit.ly/3o35Bps>
36. 'Van der Molen wil vragen in Fries stellen', Friesch Dagblad, 14 februari 2020.
Link: <https://bit.ly/2IzN58t>
37. 'RUG: leerstoel Fries blijft behouden voor de toekomst', Friesch Dagblad, 1 r 2020.
Link: <https://bit.ly/3pExKns>
38. 'Tweede rijkstaal verdient bescherming op universiteit', Friesch Dagblad, 29 januari 2020.
Link: <https://bit.ly/35Ay1jx>
39. 'Hoogleraren in de bres voor studie Fries', Friesch Dagblad, 29 januari 2020.
Link: <https://bit.ly/2KhXTbJ>
40. 'De Rouwe mag zich voortaan richten op Fryske Akademy', Friesch Dagblad, 29 januari 2020.
Link: <https://bit.ly/2Ilq2bu>
41. 'De Akademy bewapent het Fries', Leeuwarder Courant, 24 december 2019.
Link: <https://bit.ly/3knxXZh>
42. 'De Fryske Akademy wordt verwanseld', Friesch Dagblad, 17 december 2019.
Link: <https://bit.ly/3nuRjNk>
43. 'Een paar centen helpen Akademy er niet bovenop', Leeuwarder Courant, 14 december 2019.
Link: <https://bit.ly/3dS5t7E>
44. 'Leerlingen willen meer Fries, schoolbestuurders niet', Leeuwarder Courant, 6 december 2019.
Link: <https://bit.ly/2UweASG>
45. 'Fries ondergeschoven kindje in klaslokaal', Leeuwarder Courant, 6 december 2019.
Link: <https://bit.ly/35Ft5Km>
46. 'Basisskooldirecteur: "Wy moatte it Frysk net tefolle oplizze"', Omrop Fryslân, 5 december 2019.
Link: <https://bit.ly/3dEZ53y>

47. 'Krytysk rapport ûnderwiisynspeksje: Frysk op skoallen is net goed genôch', Omrop Fryslân, 5 december 2019.
Link: <https://bit.ly/2Td3zVv>
48. 'PvdA: kennisbeleid vergt regisseur', Friesch Dagblad, 5 december 2019.
Link: <https://bit.ly/2HupKEm>
49. 'Maak van Akademy geen oudheidskamer', Leeuwarder Courant, 30 november 2019.
Link: <https://bit.ly/36Ek6rY>
50. 'GS-voorstel maakt Akademy oudheidskamer', Leeuwarder Courant, 30 november 2019.
Link: <https://bit.ly/35p3QdU>
51. 'Smink: goede deal voor FA', Friesch Dagblad, 30 november 2019.
Link: <https://bit.ly/3nzs4JY>
52. 'Houd de Fryske Akademy binnen de KNAW', Friesch Dagblad, 30 november 2019.
Link: <https://bit.ly/393x6dJ>
53. 'Ondergang dreigt voor Fryske Akademy', Friesch Dagblad, 30 november 2019.
Link: <https://bit.ly/36lvrHp>
54. 'De wrakseling mei it Frysk', Leeuwarder Courant, 28 november 2019.
Link: <https://bit.ly/3kDecfC>
55. 'Taalskipperjen', Leeuwarder Courant, 28 november 2019.
Link: <https://bit.ly/2UGiGrb>
56. 'Iedereen rond de Friese taal is te veel met zichzelf bezig', Friesch Dagblad, 26 november 2019.
Link: <https://bit.ly/2Kg9CaO>
57. 'Heeft het Fries een boegbeeld of een regisseur nodig?', Leeuwarder Courant, 26 november 2019.
Link: <https://bit.ly/32PM5ni>
58. 'Meer subsidie voor populaire lessen Fries', Leeuwarder Courant, 13 november 2019.
Link: <https://bit.ly/35x3aDo>
59. 'Akademy: degradaasje en provinsjalisearring', Leeuwarder Courant, 12 november 2019.
Link: <https://bit.ly/31z9RU6>
60. 'Advysbrief DINGtiid oer sitewaasje Fryske Akademy', DINGtiid.frl, 7 november 2019.
Link: <https://bit.ly/3krq8ZA>

61. 'Frysk yn it ûnderwiis leit stil. Deputearre Poepjes hopet op ynhelslach', Omrop Fryslân, 30 oktober 2019.
Link: <https://bit.ly/3jd8noE>
62. 'De Fryske Akademy balancerend tussen ideologie en wetenschap', Friesch Dagblad, 20 september 2019).
Link: <https://bit.ly/3f97gpx>
63. 'Dieptepunt publicaties Friese wetenschap', Friesch Dagblad, 14 september 2019.
Link: <https://bit.ly/36KtL0g>
64. 'Akademy: saneren, dan bouwen', Leeuwarder Courant, 14 september 2019.
Link: <https://bit.ly/2Hrsliv>
65. 'De Fryske Akademy op in krúspunt', Friesch Dagblad, 13 september 2019.
Link: <https://bit.ly/35DHs1N>
66. 'Akademy moet flink op de schop', Leeuwarder Courant, 5 september 2019.
Link: <https://bit.ly/3pDohgg>
67. 'Nederlân krijt tik op fingers oer stipe Fryske taal en identiteit', Omrop Fryslân, 5 september 2019).
Link: <https://bit.ly/3jblO7r>
68. 'Soargen oer ûntwikkeltrajekt Kearndoelen Frysk yn ûnderwiis', DINGtiid.frl, 28 juni 2019.
Link: <https://bit.ly/34ks21w>
69. 'Kamer zit vol vragen over toekomst Fries', Friesch Dagblad, 27 juni 2019.
Link: <https://bit.ly/38NweJW>
70. "Europa' kraakt harde noten over de Friese taal', Leeuwarder Courant, 26 juni 2019.
Link: <https://bit.ly/38UAasj>
71. 'Waar vind je nog frisisten?', Neerlandistiek, 6 juni 2019.
Link: <https://bit.ly/35h1Ynb>
72. 'Fries 'fielt fertroud' maar is een marginaal examenvak', Leeuwarder Courant, 24 mei 2019.
Link: <https://bit.ly/393AachR>
73. 'Erop of eronder voor Akademy', Leeuwarder Courant, 4 juni 2019.
Link: <https://bit.ly/31zQNVX>
74. 'Om vijf uur in de bus voor Kamerdebat Frysk', Leeuwarder Courant, 3 juni 2019.
Link: <https://bit.ly/38RQ7zw>

75. 'Alex Riemersma: "Meitsje no ek mear romte foar Frysk op fuortset ûnderwiis"', Omrop Fryslân, 21 mei 2019.
Link: <https://bit.ly/2HiVCLS>
76. 'Mei it Frysk moastst folhâlde', Friesch Dagblad, 18 mei 2019.
Link: <https://bit.ly/32SnKxe>
77. 'Onderwijsinspectie neemt schoolvak Fries onder de loep', Friesch Dagblad, 15 april 2019.
Link: <https://bit.ly/34eAXBw>
78. 'Ambysjes Frysk: gjin nee te keap', Leeuwarder Courant, 30 maart 2019.
Link: <https://bit.ly/3o81f0d>
79. 'Zorgen over frisistiek op de universiteit. Frisisten bezorgd over geringe aantal nieuwe jonge onderzoekers', Friesch Dagblad, 30 maart 2019.
Link: <https://bit.ly/3ja0uAc>
80. 'Soargen oer de takomst fan de frisistyk: "Der moat folle mear reklame foar makke wurde', Omrop Fryslân, 29 maart 2019.
Link: <https://bit.ly/35dq9Df>
81. 'Financiële situatie Fryske Akademy is zorgelijk', Friesch Dagblad, 29 maart 2019.
Link: <https://bit.ly/3kpPP5J>
82. 'Ofspraken oer Frysk: de sinne skynt noch net', Friesch Dagblad, 7 maart 2019.
Link: <https://bit.ly/34jHyuA>
83. 'Belangstelling voor opleiding Fries neemt toe', Friesch Dagblad, 19 januari 2019.
Link: <https://bit.ly/3kp2Xbx>
84. 'Friese taalhelp voor scholen, naar voorbeeld van buurtsportcoach', Leeuwarder Courant, 11 januari 2019.
Link: <https://bit.ly/3mdZLOi>
85. 'Frysk ûnderwiis: fan pjut oant studint', Leeuwarder Courant, 8 jannewari 2019.
Link: <https://bit.ly/2Hj00eo>
86. 'Dingtiid: lokale taalskippers nodig', Friesch Dagblad, 15 december 2018.
Link: <https://bit.ly/34nCICe>
87. 'Reaksje DINGtiid: de nije BFTK bringt Frysk op koers nei 2030', DINGtiid.frl, 14 december 2018.
Link: <https://bit.ly/2TlcVyM>

88. 'Meer geld naar leerstoel Fries bij RUG', Friesch Dagblad, 8 december 2018.
Link: <https://bit.ly/2HpX1Ak>
89. 'Basisskoallen oer it algemien posityf oer taalplan Frysk', Omrop Fryslân, 21 september 2018.
Link: <https://bit.ly/3m38ipg>
90. 'Driekwart van alle basisscholen heeft Friese les niet op orde', Leeuwarder Courant, 20 september 2018.
Link: <https://bit.ly/3m7Hqoi>
91. '2030 weegjaar voor Friese taal', Leeuwarder Courant, 4 juli 2018.
Link: <https://bit.ly/2IWA5JP>
92. 'Voor alle scholen ligt er nu een taalplan voor lessen in Fries', Leeuwarder Courant, 30 mei 2018.
Link: <https://bit.ly/31nkaL2>
93. 'Poepjes: 'methoden zijn juist geschikt voor schroomdocent'', Friesch Dagblad, 22 februari 2018.
Link: <https://bit.ly/2HgfOpY>
94. 'Leerkracht durft vaak geen Fries te geven', Friesch Dagblad, 15 februari 2018.
Link: <https://bit.ly/34bHVVYb>
95. 'Groeimodel moet niveau van Fries op basisscholen vooruit helpen', Friesch Dagblad, 30 september 2017.
Link: <https://bit.ly/3ob91GD>
96. Advies 'Verandering en verbetering', DINGtiid, 21 september 2015.
Link: <https://bit.ly/3juc0>

